

הפילוסופיה של יעקב קלצקין

מאת: פנחס רוזנברג

במערכת החיים על ידי יצירה והכרה, השואף לאינסוף — כמראיית פני מית דבה, כי פרץ זה הוא מגמה פני מית של המערכת עצמה. השכל שאי נו יודע שבעה, שואף מה ולמה, שאי לות אינסופיות, שאינן יכולות למצוא סיפוק לעולם. יצירה כדה, אין לו נקודת-שובע ואין לו אפשרות-סיפוק. מטבעו של יצירה חיים זה הוא לפרוץ פרץ במערכת החיים ויבטל את המעד גל. מבחינה זו יצירה-הכרה הוא עקר הון-מות (לא יצירה-מות), הוא מעלה את החיים אבל ממיתם באחד.

עוד תופעה אחת פורצת פרץ במערכת החיים: המות הפולחני. המות אינו מתאים לכל שאיפה או יצר במערכת-החיים. לפי קלצקין אין יצירה מות. המות מתנגד ליצר היסודי ביותר באורגניזמוס, ליצר קיום-עצמו. יש כאן, איפוא, מרוצת-ישוא של יצר קיום עצמו, כי אין הוא מוצא סיפוק, המות מפסיקו. מבחינה זו המות הוא „מיתה בהיים" מפני שבשלימות מערכת-החיים תלויה אשרו של האורגניזמוס — ברוח אותו; מפריעים, איפוא, המות הפיזי לוני ויצירה-הכרה לשלמות המערכת — הורסים את אשרה ואת כריאותה.

אולם האורגניזמוס מתגונן בפני הסכנות מכהוץ והרבה יותר מפני הסכנות מכפנים. בכל מיני אמצעים משתמש הגוף, כדי לשמור על בריאותו ושל בריאות נפשו, יצירה-קיום מן בכל כוחו על החיים מפני האויב, כי הוד מפני האויב הפנימי. את הכוח הזה הדומה לשכל בפני עצמו, מכנה קלצקין בשם „לוגוסי-היים". בשך תי דרכים הולך לוגוסי-היים בפעולתו:

(הסוף בעמוד 8)

זו יש מקום לדבר על „שאיפה" כיצר האורגניזמוס המלווה תודעה. יש להבין את מבנה התודעה. היסוד לכל תהליכי-התודעה היא החושיות, הכללת רשמים, רגשות, דימויים וכו'. המחשבה, תהליך התודעה החשוב ביותר, תלויה בה בהכרח. החושניות נותנת למחשבה את החומר לפעולתה, ובמובן זה יש קשר מישירי ביניהן. החושניות משמשת קרש-קפיצה למחשבה ובלעדיו לא תוכל המחשבה לפעול.

אולם המחשבה שואפת להשתחרר מקשר זה לחושניות, המחזיק אותה בתחומי הסופיות ומגמתה אל הפראנס-צאנדאנטני. בצאתה מתוך הדימויים רוצה המחשבה לחשוב על הבלתי-ניתן לדימוי, רוצה לפסל זוויות ריקות מדימויים. שאיפה זו אל מעבר-לניתן — שדושה עמוקים במחשבה, והיא בעד עם מהותה. קביעה זו על אודות מהות המחשבה כבר אפשר למצוא בניסוח אחר כמובן — אצל קאנט: כל עוד המחשבה פועלת כשהיא קשורה לחושניות היא — שכל פראנמאטי. אולם כשהיא שואפת אל הפראנס-צאנדאנטני, אל מעבר לניתן — היא תכונה. כבר קאנט הדגיש את השאיפה הזאת למעבר-לניתן-להידמות, אבל המסקנות הביולוגיות-סופיות של קלצקין אינן קימות אצלו. קלצקין ממשיך: מערכת-התודעה כוללת, איך פוא, בפונקציה אורגנית של החיים את המגמה לישהרו, אטי אבל מוחלט, מן החושניות. יוצא, שהחיים האורגניים הנעלים מתפתחים בכיוון ההתרחקות מן — החיים האורגניים.

פאדאדוכסיה או טראגיות? קלצקין מבאר את העובדה הזאת — הפרץ

עצמו ויצר קיום-המין. בקביעות הרמונית ללא הפרעות פנימיות, נמשכת התמונה התדירה של יצר וסיפוק היצר. במבנה הפנימי של החיים האורגניים הפרימיטיביים הבלתי-מודעים אין כל מעצורים ליצר, וגם בעולם החיצוני אפשר למצוא לכל יצר את אפשרות-סיפוקו. הרמוניה זו של יצר וסיפוקו היצר הוא הבסיס לאשרו של החי — היא בריאותו.

כל מערכת-החיים יש לה איברי-מגן. במערכת היצרים — היא היא מערכת החיים — שומר יצר קיום עצמו על שלימות המערכת ובטהונה.

אבל רק במערכת-החיים הפרימיטיביים ביים קיימת הרמוניה טבעית שלומה. החיים האורגניים מתפתחים ועולים, ועם התפתחות ועליה זו מתהווים מעצורים ומתיחות במערכת-היצרים. מעצורים ומתיחות אלו מתהווים על שום החיכוך שבין היצר וסיפוקו היצר.

וכאן קובע קלצקין את תורת התיות התודעה המיוהדת לו, המעידה על כחו האינטואיטיבי העצום. כשמידת המתיחות גוברת ומגיעה לשיא, מתהווה התודעה. התודעה אינה סיבת-השאיפה אלא תוצאתה. שאיפת היצרים של האורגניזמוס, כשהיא נעככת על ידי מעצורים, היא פונה כלפי עצמה, ופניה זו — היא התהוות התודעה. באורגניזמוס העולה ורק בו מתהווה איפוא התודעה כתוצאה מן הפרעת הרמוניה שבין יצר וסיפוקו היצר. במעגל הסגור של התאמה חסרת-היכוכים שבאורגניזמוס הפרימיטיבי אין תודעה.

התודעה היא, לפי זה, סימן של החיים הנעלים, ורק בדרגת-התפתחות

רוח ימיה-בינים ממלאת את ספרי קלצקין ומכניסה את קורא דבריו לתוך מהלך-הרגשה מיוחד. מדובר שם על „חיים", על „יצר", מות-הכרה וכדו-מה, שמות שאינם רגילים בספרי פילוסופיה מודרניים. אבל אין לומר, שהפילוסופיה של קלצקין — תורת ימי הבינים היא. אין הדבר כך. האופי המיוחד של צורת הכתיבה, של בהירת המושגים, ולבסוף של המבנה הפורימאלי ושל השיטה כבר הוא מן המסורת הערוכה שבו. ודוקא מסורת זו שנמדצא אצל קלצקין היא הדבר המושך ביותר את הלב בספריו. מורגש שבידינו יצירה מעמיקה ששרשיה במחשבת תרבותית ופילוסופית אמיתית. בהם קשה לדון על הצד המקצועי שביטת קלצקין, כי כל גישתו אל הדברים, כל שימושו במושגי הפילוסופיה הוא כל כך חד-פעמי ומחויז לגדר הרגיל עד שאין אפשרות להשוותו עם סופרים אחרים. ותורתו עצמה אינה תורה פילוסופית כמו אחרות, אלא היא מיוהדת במינה — תורה כינפית-לוסופית, תורה המנסה לחדור ולהבין את מהות החיים בהתפתחותם, תורה שהיא „מאטאפיזיקה של יצרים".

מאמצי-סיקה של היצרים

הרעיון היסודי, ובוה גם ההנחה היסודית של קלצקין הוא, שמוערכת-החיים המתהילה בהבלתי-אורגני והבלתי-מודע, מתפתחת בקביעות לחייה מהשבה ותודעה. כל החיים הם יצר, והשאיפה הפרימיטיבית הבלתי-מודעת לסיפוק-היצר היא המעבר מן החומר הדומם לאורגניזמוס החי. שני יצרים יסודיים באורגניזמוס הפרימיטיבי: יצר קיום-

הפילוסופיה של יעקב קלצקין

(סוף מעמוד 7)

בדרך שלילית, דרך הרחיה, מגן יצירה הקיום על התודעה מפני הרחיה הכרות הורסות, הוא רוחה אמיתות מתנגדות לחיים ומכריחן אל מתחה לתודעה. משום כך הכרתה מות — הכרה הרסנית מאד לחיים ההיוניים — היא על-פירוב ידיעה מודחקת. אותו דבר בהכרת אפסות קיומנו. היא נדהת קת מתוך התודעה, מתגרשת ונרדמת. "יצר הקיום הוא, איפוא, עיקרון אורגני פעיל של רחיה, של השכחה מכוננת".

הדרך החיובית בהתנגנות החיים — היא הדרך של ביוסוג, "מערימים" על הכרתה המות בדרך הקטנה, תורת החית המתים או לגול נשמות — בקיצור, אין לוגוסיסטיקה מניח לו לבן-התמותה שימות או שימות לחלוטין. כל הכיכור יים שהאדם משיג לו על ידי החיפויים הללו הם, "מסכות החיים של המות". הכרת השכל בנצח וערכו הנעלה מור בילה להתבוננות באפסות-החיים — וגם היא מתלבשת בדרך זו. יצירה-הקיום מושך את יצירה-החשבה השואף לאינ-סופיות להחזירו כלפי פנים. מתוך ההתבוננות באפסות עולה, איפוא, הדי רישה לשאיפות הנמצאות בתהומי-הכור פיות, מתהווים אידאליים — שאי נם בעצב, אלא תשוקות שסיפוקן קשה ונמצא במרחקי העתיד. בדרך זו של סובלימאציה נעצרת ונרדמת ההכרה השואפת לאינסופיות.

בדרך זו מתהווה הדת, שגם היא תוצאה מיצירה-קיום עצמו. הדת היא בעיקר הרמת-חיים, ערמת-חיים, הממלי את התפקיד של הרדמת הכרות המפריעות לחיים או כיוסיון. אין הדת קשורה לכל תוכן מסוים, אלא ממלאת תפקיד היוני כללי במערכת החיים. משום כך היא יכולה להקיף מחוזות שונים ולקבל תכנים שונים. כשב שצור דרך-הכבוד, אהבת-הכלל או הרעיון המוסרי אינן קאטגוריות דתיות מיו-חדות, כך אין יצירת במציאות. המו-טיביים העיקריים של הדת הם כוחות מניעים של קיום החי-יום, של הגנת החיים. רק המו-טיבים האלה, הצד הפורמלי של הדת, מתקיימים, ולא התכנים המיוחדים. הדת יים זהדת מפרשים את הדת, ולעתים קרובות מפרשים כך, שהצורה המסור-בלת נשמרת ואלו התוכן משתנה בתכ-לית.

בין אם הדת היא אוטומימסטית או פאסימימסטית, בין אם היא מחייבת את החיים או שוללתם, היא נותנת תמיד אחיזה בעולם הזה או בעולם הבא — ואפילו כולה מכוננת כלפי העולם הבא, היא קשורה מבחינה פראגמטית לעו-לם הזה. על שאלת טעם-היצירה, ההויה והקיום היא נותנת תשובה, ובדרך כך היא מונעת התהוות הכרות מפריעות, שאלות-על-מהולמה.

אין כלל שכבת-תודעה מיוחדת של הדת. משום כך הדת אינה פונקציה בלתי-תלויה של התודעה, אלא אמצעי-חיפוי לטובת יצירה-הקיום, פונקציה של הגנה חיונית של האורגנימזום בעלי-התודעה.

עם כל פעולותיו המרובות של יציר-קיום-עצמו, בדרך השלילית של הרחיה ובדרך החיובית של הכיסוי, מצליח האורגנימזום החי יותר במלחמתו בסכ-נות החיצוניות מאשר במלחמתו בסכי-נות מבפנים. הכיסויים נקראים ונעשים שקופים ביותר, המסכות משתרבכות ויורדות, ההכרות שנורשו על ידי לוגוסי-החיים מתחזקות ומאיימות יותר ויותר. האמונה החיונית מתה. מכאן פתרון חי-דת ההויה, ומכאן הארת המחשבים שמי-תחת לתודעה, הריסת ההשלילה החיו-נית של תחית-המתים, עולם הבא והש-ארות הנפש.

ידיעת המות חודרת יותר ויותר לתוך התודעה. היודע באמת את המות כבר קרוב למות; החיים החיוניים אינם יודעים את המות. מע-רכת-החיים הולכת ומתפוררת עם הת-קדמות התרבות, ועוקצה של שאלת-

למה מטריד יותר ויותר. אפשר לראות, איפוא, שפחית החיוניות היא תהליך חוקי במבנה החיים, יסוד מהותי של תהליכם.

השכל המפחית יותר ויותר את היסוד החושני במערכת החיים מביא לבסוף לידי פרוץ בשלימות מערכת התהוות האדם. משאיפה פנימית זו אין דרך הצלה. הכריחה לתוך הרחיה האורגנית או סמים משכרים אחרים אין בהם כדי להציל את האדם מ"עריצות השכל"; ועכשיו המסקנה הסופית של קלצקין: ובה פרוץ מעגל מערכת-החיים — הוא נחרב.

בתולדות הפילוסופיה של ימינו מוצי-אים אנו כמה וכמה שיטות המבשרות על חורבנה של התרבות ושל החיים בכלל. נציין כאן רק את המסקנה האחר-רונה של ל. בולק, המתאימה לנו של קלצקין. בולק בא מצד אחד של השאלה לידי המסקנה: "במדה שהאנושיות מת-קדמת יותר בדרך ההתאנושות, היא מת-קדמת יותר לנקודה הפאטאלית שכפשע בינה ובין הכליה. אין היא יכולה להפי-סיק את התקדמותה לפני שתגיע לנקודה זו".

ברם אצל קלצקין נובעת, "פטאליות" זו לא מתוך ההתבוננות בהיסטוריה, בתהליכים היסטוריים וסוציולוגיים, — שיטה שיש לה הרבה ממבשרי העתיד, וקלצקין גם מקטרנ הרבה על שיטה זו — אלא מתוך המציאות הבוללוגית: "יצירה-החשבה הנרתם למערכת-החיים כמעורר-חיים ויוצר צורת-חיים, סופו להגמר כ"אפאטימזום קונטרא אפאטימזום" ומתוך תהליך-שליליות הוא יוצר ערכים נעלים ושוללם ושואף למאכסימום של פריצת המערכת ופתיחתה לעולם". נודל החיים העליונים הוא לו למות מות-הכרה הארואי.

הפילוסופיה של קלצקין ושאלת היהודים

קריטאריון להערכת שיטה מדעית, וביחוד של תורה פילוסופית היא העובד-דה, שהתורה הנודונה כללית היא. יש כמאטודולוגיה המודארגנית אומרים שכלליות כזאת סימן ל"אמת" התורה היא. אך אף אם לא נסכים לכך, אף אם לא נקבל את האופי הכללי של תורת קלצקין כקריטאריון לאמתותה — חשוב לנו לראות עד כמה שתורה זו מאפשרת לנו להבין תהליכים ממשיים בעולמנו. שנים רבות לפני שקלצקין פרסם את התורה הביופילוסופית שלו עורר התענינות רבה בעולם היהודי על ידי הניתוח של השאלה היהודית ושל הפתרון הציוני. ננסה עכשיו לכלול את ההשקפות הללו בתוך שיטתו הפי-לוסופית הכללית. על ידי זה נקבל בצד הפילוסופיה של החי-יוב פילוסופיה של האומה.

כבר ידענו: כל אורגנימזום יש לו איברים להגנה עצמית גם מפני הסכנות מבחוץ וגם מפני הסכנות מבפנים. יצר-קיום-עצמו, אחד היצרים היסודיים במע-רכת-החיים, מני עליהם מסכנות אלו בעזרת מכשירים מיוחדים, על ידי המצי-את סובלימאציות וכיסויים.

גם העם הוא אורגנימזום. גם לעם צפויות סכנות חיצוניות ופני-מיות, וגם לו יש איבר מיוחד להגנת עצמו מסכנות אלה: יצר-קיום-עצ-מו הלאומי הבלתי-מודע. הוא הוא שממציא את האמצעים לקיום אורגנימזום-העם ולהגנתו.

העם היהודי התקיים בתפוצות-גלותו באורח פלא. הדת היהודית הקימה חו-מות בפני העולם החיצוני והבטיחה כזה את קיומו של העם כמדינה בתוך מדינה. דת ישראל באפיה המיוחדת כדת-הוקה, היא גם הוקת-מדינה. דת-הקיום של החיים. אך היא משמשת גם אמצעי ליצר-קיום-עצמו של העם.

היחס בין יצירה-הקיום והדת הוא יחס-גומלין. יצר-קיום-עצמו הוא הויר-צר את הדת, אולם הדת מצדה מסיעת ליצירה-הקיום. הדת מסיעת להגשמת

השאיפה הלאומית, בשמשה אמצעי מקד-שר ומחייב בין כל חלקי העם.

כל עוד היתה דת-ישראל נחלת-רבים והוקת כל היהודים, היה העם היהודי כמבוטח מפני כל התפוררות פנימית — והתקיים. אולם יצירה-הכרה הפועל בת-מירות הרס את הכיסוי. הדת נופלת, קמעא קמעא אבל ברציפות, מתגרת יד-ההשכלה, ושוב אינה מחייבת את כל חלקי העם.

יצירה-הקיום הלאומי חוזר והתעורר. הוא ניסה ללכת בדרכים שונות. קלצ-קין מגדיר את הנסיון להציל את העם היהודי על-ידי "רוח היהדות" כ"דרך-תוהו של האינסטינקט הלאומי". התפיסה האוניברסאליסטית של היהד-ות, כ"תעודת היהדות בעולם", אין בה כדי לספק את יצירה-הקיום הלאומי. הבטחון הלאומי מצריך מציאות יהודית מרוכזת. ואלו "רוח היהדות" מפיץ את היהודים בעולם, מצווה על-י-הם ללכת ולהתפורר בעמים.

הדת היתה מסוגלת במדה רבה לספק את יצירה-הקיום הלאומי, ואלו רוח היהדות בתורת "תעודה" מתנגד לו לחלוטין. האוניברסאליזם היא לטובת ההתבוללות ורוצה בה. והאם יש ניגוד יותר גדול מזה שבין שאיפה לאומית ושאיפה להתבוללות?

אולם יצירה-הקיום מוצא לו מוצא אחר. הוא יוצר את תנועת שיבת היהודים לעם ישראל, תנועה שהתפשטה ביחוד בין חלקי העם שאינם מוצאים עוד פער בדת — דבר המובן לנו מאוד לפי תורת היצרים של קלצקין. יצירה-הקיום, שהיה פועל תמיד מתחת לתודעה של העם, עלה עתה לתודעה ועורר את הרצון להיות-עם ממשית. הוא הוא היוצר את הציונות.

רק עתה יכול יצירה-הקיום הלאומי למד צוא את סיפוקו הגמור, רק עתה הוא מוצא לו צורת הגשמה הולמת. עם הכי-רות היהודים על רצונם להיות לעם ועם הגשמת הרצון הזה, התנכרו על האר-יב המסוכן ביותר, התנכרו על האויב הפנימי. יצירה-הקיום יכול לשנות את כיוונו; אין הוא צריך להל-חם עוד ביהודי, הוא יכול להלחם ל-

עתה הזמן, שיעריקום-עצמו של העם צריך למצוא אמצעים להגנת העם הקם לתחיה מפני הסכנות מבחוץ.

מתוך הפיסה זו נמנע קלצקין, עד כמה שאפשר, מניסוח "ערכים רוחניים לאומיים" כאמצעי-קיום לעם ישראל. בעקביות לשיטה הפילוסופית הוא מוכי-חך לרחות את הצעת-פתרונו של אחד העם להקמת מרכז רוחני יהודי בארץ ישראל. לפי קלצקין, אין שום גשר לאומי בין ארץ-ישראל ובין הגלות, בין "מרכז" ל"היקף".

שני הישגים משמשים תנאי-חיים יסודיים לכל עם: ארץ לאומית ולשון לאומית. הרצון להיות לעם צריך להי-יות אפוא גם רצון להשגת התנאים הללו. הציונות אינה יכולה להיות מע-שה רוחני בלבד; הכרח לה להיות מע-שית ומציאותית-מדינית. כלומר: הציו-נות היא הפתרון הממשי לשאלת-היהודים הממשית.

ובאן נשאלת השאלה: ומכאן ואילך?

על ידי השיבה לארץ לאומית ולל-שון לאומית נעשה עם ישראל עם ככל העמים. אין שום שאלה יהודית — אלא השאלות האנושיות בלבד. היהד-ות משהיתה לעם — נפתחה בפני העולם ונעשתה אבר שוה-זכויות במש-פחת העמים האחרים.

מגמתה של ההתפתחות האנושיות היא אוניברסאליסטית, מטבעה, כי כל לאומיות עוברת לאוניברסאליזם. סוף סוף מגלה יצירה-הכרה את הלוט מעל פני התפקיד של יצירה-קיום-עצמו הלאו-מי. סוף סוף יבטל יצר-הכרה, המבקש את הערכין שבאינסוף את ערכו של כל המונבל בסופי. ירחה את האידוי-אלים הלאומיים ויוצר אידואות אנו-כרסאליסטיות על אנושיות ואהוה אנו-שית. היתמו של קלצקין, כשהיא נמש-כת בעקביות, מראה את דרכו של הי-הודי — דרך עם ישראל אל האנו-שיות.

ושוב נשאלת השאלה: ומכאן ואילך?

כגורל האנושיות יהא גם גורלו של עם ישראל.